

ภาคผนวก

ผนวก ก.*

หนังสือสัญญากรุงเทพฯ ทำตอกรุงอังกฤษ คริสต์ศักราช ๑๘๖๖ (พ.ศ.

๒๓๖๘)

๑ วัน ๓ ๖ ๗ คำ ปีกจ อัฐศก จุลศักราช ๑๑๘๘ ปี ตรงกับวันที่ ๒๐ เดือน
ยุนศกจุลศักราช ๑๘๖๖ ปี มีความว่า

สมเด็จพระนารอด บรมพิศพระพุทธิ เจ้าอยู่หัว ณ กรุงเพมหานกร
ศรีอยุธยาแลนเกลาลนระหมอมพระราชวังบวรสถารมงคล มีรับสั่งโปรดเกล้าฯ
ให้ท่านอรรคมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ ฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยา พร้อมทั้งทำ
หนังสือสัญญากับกะบิตันหันตรีบาระนีทูตอังกฤษ ฝ่ายกรุงอังกฤษอันณระบันอิกอินเคีย
กุมบันนีผู้ครองอินเคียของอังกฤษ อยู่ในบังคับกิงอัน ปาลีแมนอังกฤษกับเรคอัน
ระบันลอคอำหัดลิตเจ้าเมืองบังกลา แลขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายกรุงอังกฤษพร้อมกันแต่ง
ให้กะบิตันหันตรีบาระนีเป็นทูตแทนตัวมาทำหนังสือสัญญา กวยทานอรรคมหาเสนา-
ธิบดีผู้ใหญ่ ณ กรุงเพพพระมหานครศรีอยุธยา ไทยกับชาติอังกฤษได้เป็นมหามิตร
ไมตรีไว้ความสัตย์รักใคร่ ควบน้ำใจอันซื่อตรงสุจริตต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไทยอังกฤษ
ทำหนังสือสัญญารวมกัน ๒ ฉบับ ให้ไว้ ณ กรุงไทยฉบับ ๑ ให้หัวเมือง ใหญ่
ซึ่งขึ้นแก่กรุงมหานครศรีอยุธยา^๑ ทั่ว ให้ไว้ ณ เมืองบังกลาฉบับ ๑ ให้หัวเมือง ใหญ่
น้อย ซึ่งขึ้นแก่กรุงอังกฤษ^๑ ทั่ว บิดตราหลวงตราทานอรรคมหาเสนาธิบดี
ผู้ใหญ่ ณ กรุงศรีอยุธยาลงในหนังสือสัญญาทั้ง ๒ ฉบับเป็นสำคัญ บิดตราเรคอัน
ณระบันลอคอำหัดลิตเจ้าเมืองบังกลา ตราขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายกรุงอังกฤษ ในหนังสือ
สัญญาทั้ง ๒ ฉบับเป็นสำคัญ

๑ ขอ ๑ ว่า อังกฤษกับไทย เป็นไมตรีรักใคร่โดยความสัตย์สุจริตซื่อตรงต่อ
กัน ไทยมิได้คิดร้ายที่จะเบียดเบียนทำอะไรต่ออังกฤษ ๆ มิได้คิดร้ายที่จะเบียด
เบียนทำอะไรต่อไทย แก่บ้านคาบ้านเมืองซึ่งขึ้นแก่อังกฤษทั้งสิ้น ไทยไม่ไปเบียด
เบียนรบกวนชิงเอาบ้านเมือง เขตแดนของอังกฤษ แก่บ้านคาบ้านเมืองซึ่งขึ้นแก่ไทย

ทั้งสิ้น อังกฤษไม่เบียดเบียนรบกวนซึ่งเอาบ้านเมืองเขตรแดนไทย ๆ จะจัดแจง
เขตรแดนไทยตามอย่างธรรมเนียมประการใดก็ตามแต่ใจไทย

๑ ข้อ ๒ ว่า บ้านเมืองซึ่งขึ้นแก่อังกฤษจะหาสิ่งใดให้เหลือเกินต่อเมือง
ไทย ๆ ไม่ไปทำอันตรายแก่บ้านเมือง จะบอกแก่อังกฤษก่อน อังกฤษจะวาทกล่าว
โดย [สัจ] ถ้าผิดอังกฤษจะหาโทษตามความผิด ถ้าบ้านเมืองใดซึ่งขึ้นแก่ไทยจะ
หาสิ่งใดให้เหลือเกินต่ออังกฤษ ๆ ไม่ไปทำอันตรายแก่บ้านเมือง จะบอกกล่าว
แก่เมืองไทยก่อน ไทยจะวาทกล่าวให้โดย [สัจ] ถ้าผิดไทยจะหาโทษให้ตามความ
ผิด ถ้าบ้านเมืองไทยซึ่งอยู่ใกล้เมืองอังกฤษจะยกกองทัพเรือไป ถ้าเจ้าเมือง
อังกฤษตามว่าจะไปไหน เจ้าเมืองไทยจะต้องบอกแก่เจ้าเมืองอังกฤษ ตามบ้าน
เมืองอังกฤษซึ่งอยู่ใกล้เมืองไทยจะยกกองทัพเรือไป ถ้าเจ้าเมืองไทยตามว่าจะ
ไปไหน เจ้าเมืองอังกฤษจะต้องบอกแก่เจ้าเมืองไทย

๑ ข้อ ๓ ถ้าบ้านเมืองของ ไทย] ฝ่ายทิศตะวันตก] ทิศลม วาว]
ที่อยู่ใกล้กัน ถ้าอังกฤษส่งสหายตรวจเขตรแดนยังไม่แน่นอน ก็ให้เจ้าเมือง
ฝ่ายทางอังกฤษมีหนังสือ แลแต่งคนแลชาวคานมาไถถามเจ้าเมืองฝ่ายไทยที่อยู่
ใกล้กัน เจ้าเมืองฝ่ายไทยจะแต่งกรมการแลชาวคานพร้อมควยคนเจ้าเมือง
ฝ่ายอังกฤษ ไปกำหนดที่ซึ่งที่แดนต่อกันให้รู้เป็นแน่ทั้ง ๒ ข้าง โดยทางไมตรี ถ้า
เจ้าเมืองฝ่ายไทยส่งสหายตรวจเขตรแดนยังไม่แน่นอน ก็ให้เจ้าเมืองฝ่ายทางไทยทำ
หนังสือแก่คนแลชาวคานมาไถถามเจ้าเมืองฝ่ายอังกฤษที่อยู่ใกล้กัน เจ้าเมือง
ฝ่ายอังกฤษจะแต่งกรมการแลชาวคานพร้อมควยคนเจ้าเมืองฝ่ายไทยไปกำหนดที่
ซึ่งที่แดนต่อกันให้รู้แน่ทั้ง ๒ ฝ่ายโดยไมตรี

๑ ข้อ ๔ ถ้าคนของไทยหนีไปอยู่ในแดนอังกฤษ ไทยไม่ล่วงเกินเข้าไม่
จับกุมคนในแดนอังกฤษ ไทยจะไปวาทกล่าวขอแต่โดยดี อังกฤษจะยอมให้ก็ได้ไม่
ยอมให้ก็ได้ ถ้าคนของอังกฤษหนีไปอยู่ในแดนไทย อังกฤษไม่ล่วงเกินเข้าไม่
จับกุมคนในแดนไทย อังกฤษจะไปวาทกล่าวขอแต่โดยดี ไทยจะยอมให้ก็ได้ไม่ยอม
ให้ก็ได้

๑ ขอ ๕ อังกฤษกับไทยไค้ทำหนังสือสัญญาเป็นไมตรีสุจริตต่อกันแล้ว ถ้า
 ลูกลกาฝ่ายข้างอังกฤษไปมาค้าขาย ณ เมืองไทยที่เมืองมีสินคามาก ๑ สดุดกำปั่นเรือ
 สำเภาจะไปมาค้าขายไค้ ไทยจะทำอนุบำรุงให้เรือขายโดยสะดวก ถ้าลูกลกาฝ่าย
 ข้างไทยไปมาค้าขาย ณ เมืองอังกฤษไค้ ๑ เรือสำเภาสดุดกำปั่นจะไปมาค้า
 ขายไค้ อังกฤษจะทำอนุบำรุงให้เรือขายโดยสะดวก ไทยจะไปมาเมืองอังกฤษ ๑
 จะไปเมืองไทยให้ทำตามอย่างทำเนียบบ้านเมืองทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าไมร่อย่างทำเนียบ
 ให้ขุนนาง [ไทย] บอกอย่างทำเนียบให้พวกไทยที่ไปเมืองอังกฤษต้องทำตาม
 กฎหมายอย่างทำเนียบเมืองอังกฤษทุกสิ่ง พวกอังกฤษไปเมืองไทยต้องทำตาม
 กฎหมายอย่างทำเนียบไทยทุกสิ่ง

๑ ขอ ๖ ถ้าลูกลกาฝ่ายเมืองไทยก็ไค้เมืองอังกฤษก็ไค้ จะไปเรือขาย ณ เมือง
 บังกกา แลหัวเมืองขึ้นแกอังกฤษ จะไปเรือขาย ณ กรุงไทยแลหัวเมืองขึ้นแกกรุง
 ไทย ให้ลูกลกาเสียค่าธรรมเนียมค้าขายให้ตามอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองทั้ง ๒
 ฝ่าย ให้ลูกลกาแลไพรพลเมืองไค้ [ขาย] เองในเมืองนั้น ถ้าลูกลกา [ไทย]
 จะมีคี่ขอความสิ่งไค้ ๑ ก็ไค้ ให้ฟ้องรองตอขุนนางเจ้าเมืองกรมการฝ่าย [ไทย]
 ขุนนางเจ้าเมืองกรมการจะชำระคี่สินให้ตามกฎหมายอย่างทำเนียบบ้านเมือง
 ทั้งสองฝ่าย ถ้าลูกลกา [อังกฤษ] ชื่อขายไม้สืบสวนว่าคน [ชิว] ชื่อขาย ปะคนชิว
 ภาเอาสิ่งของหลบหนีไป แลเจ้าเมืองกรมการจะสืบสวนเอาตัวมาชำระให้โดย
 สุจริต ถ้ามี [เงิน] ให้ ให้ไค้ไค้ ถ้าไม่มี [เงิน] ให้ แลมิไค้ตัวนี้ไค้เพราะ
 ลูกลกาทำผิดเอง

๑ ขอ ๗ ถ้าลูกลกาฝ่าย [ไทย] ก็ไค้ จะไปเรือขาย ณ เมืองอังกฤษ
 แลเมืองไทย จะขอตั้งห้างตั้งเรือนจะขอเอาไค้รบเช่าที่โรงเรือนใส่สินค้า ถ้า
 ขุนนาง [อังกฤษ] แลเจ้าเมืองกรมการไมยอมให้ยู่ก็อยุ่ไม่ได้ ถ้ายอมให้ยู่
 จึงให้ลูกลกาเงินอยุ่ตามสัญญาว่ากล่าวกัน แลให้ขุนนาง [ไทย] แล เจ้าเมือง
 ช่วยดูแลเอาใจใส่อย่าให้ไพรบ้านพลเมืองทำขมเหงแกลูกลกา อย่าให้ลูกลกาทำ
 ขมเหงแกไพรบ้านพลเมือง ถ้าลูกลกาอังกฤษพวกอังกฤษ ลูกลกาไทยพวกไทยไค้ไป

เกี่ยวข้อง จะคนเอาสิ่งของลงเรือสำเภาสลบก่าปั่นลากลับไปบ้านเมืองเมื่อใด ก็ให้กลับไปโดยสะดวก

๑ ข้อ ๘ ถ้าลูกกำจะไปค้าขาย บ้าน ไท ฝ่าย ไทย ก็คือ ถ้า สลบก่าปั่นเรือสำเภาของ ไทย เมือง อังกฤษ ก็คือ จะเป็นอันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ชุมนาง ไทยแลชุนนางอังกฤษจะช่วยทำนุบำรุงกว่าจะเสง ถ้าสลบก่าปั่นเรือสำเภาของ ไทย ก็คือ แยกที่บ้านโคเมืองโค ไทยอังกฤษเก็บโคสิ่งของในสลบก่าปั่นเรือ สำเภาที่แตกมากน้อยเท่าใด ให้ชุนนาง ไทย ชำระโคเลี้ยงเอาสิ่งของคืน ไทแก่เจ้าของ ถ้าเจ้าของตายก็ให้แก่พวกพอง ไทเจ้าของแลพวกพองแทนคุณ ผู้เก็บให้ตามสมควร ถ้าพวก ไทย ไปเมือง ไทย ตาม สิ่งของ พวก อังกฤษ มีอยู่มากน้อยเท่าใด ให้คืนให้พวกพองของ ไทย ถ้าพวก พอง ไทย ไม่มีที่เมืองนั้น อยู่เมืองอื่นนามีโค จะแต่งคนถือหนังสือมารับ เอาสิ่งของให้ส่งสิ่งของให้แกผู้ถือหนังสือให้คืน

๑ ข้อ ๙ ถ้าลูกค้าชาวอังกฤษจะใคร่มาค้าขาย ณ เมืองของไทยที่ยังไม่ เคยไปมากค้าขายให้ลูกค้าเขาหาพระยาผู้ครองเมืองก่อน ถ้าเมืองไหนไม่มี สิ้นค้าพระยาผู้ครองเมืองก็จะบอกว่า สลบก่าปั่นจะมาค้าขายหาไม่มีสิ้นค้าไม่ ถ้า เมืองไหนมีสิ้นค้าก็จะรับ สลบก่า ปั่น ไท พระยาผู้ครองเมืองก็จะให้ สลบก่า มา ค้าขาย

๑ ข้อ ๑๐ อังกฤษแลไทยสัญญาต่อกัน การค้าขายซึ่งจะมีต่อกันโดยสะดวก ในเมืองอังกฤษ เมือง เกาะหมาก นกร เมือง มลาคา แลเมืองของไทยคือเมือง พัทลุง เมือง สิงคโปร์ และหัวเมืองอื่น ๆ ลูกลค้า จีน เมืองอังกฤษให้โคค้าขาย เมือง กลาง ไชร แล เมือง อังกฤษให้โคค้าขาย ทาง ไท โดยสะดวก ถ้าลูกลค้า จีน เมืองมฤตเมือง ทวาย ซึ่งขึ้น เย

แกอังกฤษจะเขามาค้าขาย ณ เมืองไทย อังกฤษจะมีหนังสือเขามาเป็นสำคัญ ให้โคค้าขายทาง ไท โดยสะดวก แลจะห้ามมิให้ลูกลค้าเอาฝิ่นซึ่งเป็นของทอง ห้ามเขามาค้าขายเมืองไทยเป็นอันขาด ถ้าลูกลค้าขึ้นเอาฝิ่นเขามาขายเมืองโค

ให้พระยามครองเมืองเก็บริบเอาเงินเผาไฟเสียให้สิ้น

๑ ขอ ๑๑ ถ้าอังกฤษจะมีหนังสือมาถึงผู้ใด ณ เมืองไทยก็ดี ณ เมืองอื่น ๆ ก็ดี ให้ผู้นั้นเปิดหนังสือมีใหนอื่นเปิดหนังสือออกดู ถ้าไทยจะมีหนังสือไปถึงผู้ใด ณ เมืองอังกฤษก็ดี ณ เมืองอื่น ๆ ก็ดี ให้ผู้นั้นเปิดหนังสือ มีใหนอื่นเปิดหนังสือ

๑ ขอ ๑๒ เมืองไทยไม่ไปขัดขวางทางค้าขาย ณ เมือง [ศรีลังกา] [กัลลันตัน] ให้ลูกค้าพวกอังกฤษได้ไปมาค้าขายโดยคลองสะดวกทั่วหน้าเหมือนแต่ก่อน อังกฤษไม่ไปเบียดเบียนรบกวนเมือง [ศรีลังกา] [กัลลันตัน] ด้วยการสิ่งใด

๑ ขอ ๑๓ โคขอกไหยกแล้ว ไทยสัญญาต่ออังกฤษว่า ไทยให้อยุร์รักษาเมือง ไทรย แลไพรพลเมือง ๆ ไทรย และคนเมืองเกาะหมาก เมืองไทรยจะได้ไปมาค้าขายอย่างเดิม แล [โค กระบือ] [เข้า เปลือก] [ไม้] [ปลา] ซึ่งเป็นเสบียงอาหารไพร

พลเมือง ๆ เกาะหมาก แลกำปั่นในเมืองเกาะหมากต้องการจะซื้อแก่เมืองไทรย ไทยไม่เรียกภาษี แลปากน้ำคลองโคก ๆ ที่เมืองไทรยไทยไม่ตั้งส่วยทศ ไทยเรียกเอาจังกอบภาษีตามสมควร ไทยสัญญาว่าเจ้าพระยามครกดับออกไป แทกรุงจะปลดอยครอบครัวคาหาชบ่าวคนของพระยาไทรยคนเก่าให้กลับคืนไปตามชอบใจ อังกฤษสัญญาต่อไทยว่าไม่ต้องการเอาเมืองไทรย อังกฤษไม่รบกวนไทรยแลไม่ให้พระยาไทรยคนเก่ากับบ่าวไพร่ของพระยาไทรยคนเก่า ไปรบกวนทำอันตรายสิ่ง [หนึ่ง] ณ เมืองไทรยแลเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไทรย แลอังกฤษสัญญาว่าจะจัดแจงให้พระยาไทรยคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น ไม่ให้พระยาไทรยคนเก่าอยู่ที่เมืองเกาะหมาก [เมืองไทรย] [เมืองเประ] [สุลาหงนุ] [เมืองพมา] ถ้าอังกฤษไม่ให้พระยาไทรยคนเก่าไปอยู่เมืองอื่นตาม

สัญญา ก็ให้ไทยเรียกเอาภาษี [เข้า เปลือก] [ไม้] [ปลา] ที่เมืองไทรยเหมือนแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่า [ไทย] [แขก] [จีน] ซึ่งอยู่ ณ เมืองเกาะหมากจะมาอยู่เมืองไทย อังกฤษไม่ห้าม

ปราม

๑ ข้อ ๑๔ ไทยกับอังกฤษสัญญาต่อกันว่า ให้พระยาเพชรบูรณ์เมือง
 เพระคามใจพระยาเพระ ถ้าพระยาเพระจะถวายดอกไม้ทอง] ณ กรุงเทพมหานคร
 ตามแต่ก่อน ก็ตามใจพระยาเพระ อังกฤษไม่ห้ามปราม เจ้าพระยานครจะใช้
 ไทย] คนฝ่ายไทยลงไปเมืองเพระโดยดี ๕๐] คน ถ้าพระยาเพระจะใช้
 จีน]

ศรีถ้วนกรมการคนฝ่ายเมืองเพระมาหาเจ้าพระยานคร อังกฤษไม่ห้ามไทย อังกฤษ
 ไม่ยกกองทัพไปเบียดเบียนรบกวนคนเมืองเพระ อังกฤษไม่ให้เมืองสลาตงอมา
 รบกวนเมืองเพระ ไทยก็ไม่ไปรบกวนเมืองสลาตงอ การซึ่งสัญญาเมือง ไทรบ
 ๒ ข้อนี้ ต่อเมื่อเจ้าพระยานครกลับออกไปแต่กรุงจึงจะได้อัดใจตามสัญญา

แลความสัญญา ๑๔ ข้อนี้ ให้ขุนนางผู้ใหญ่] ฝ่าย อังกฤษ] ทุก
 หัวเมือง] ทั้งสิ้นควยกัน ทั้งเอาทอยคำสัญญานี้เถิด แลหนังสือสัญญานี้ทำ
 อัครมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ ณ กรุงเทพมหานคร กับกะปิตันหันตรีบาระนี ซึ่งเรศอุ้มหม่สอด
 อำหัตถ์เจ้าเมืองบังกลา ใช้ให้เป็นทูตเข้ามาแทนตัวเจ้าเมืองบังกลา รวม
 กัน ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา หนาพระที่นั่งเจ้ากรมหมื่นสุรินทรรค์ เป็นอัครไทย
 มลายู] ทำแล้วเสร็จ ณ วัน ๓ ๘ ๗ คำ ศักราช ไทย ๑๑๘๘ ปีจอ อัฐศก
 อังกฤษ] ฝรั่งเศส ๑๘๒๖ ปีเดือนยี่ วันที่ ๒๐]
 ปิตตราหานอรรคมหาเสนาธิบดี แลปิตตรากะปิตันหันตรีบาระนีลงเป็นสำคัญทั้ง ๒
 ฉบับ แล้วฉบับหนึ่งกะปิตันหันตรีบาระนี เอาไปปิตตราเจ้าเมืองบังกลา ฉบับ
 หนึ่งปิตตราหลวง ณ กรุงเทพมหานคร เจ้าพระยานครเอาออกไปไว้
 ณ เมืองไทรย กะปิตันหันตรีบาระนีกำหนดใน... [เดือน ๑ เดือน ๒] ปีจอ
 อัฐศก จะกลับมาให้ถึงเมืองเกาะหมาก แล้วจะเอาหนังสือสัญญามาเปลี่ยนต่อ
 พระบริรักษ์เมืองไทรย ไทยกับอังกฤษก็จะเป็นไมตรีกันสืบต่อไปไมตรีไมตรี
 ชั่วฟ้าแลดดิน

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ , สำเนาหนังสือสัญญา จ.ศ. ๑๑๘๘
 (พ.ศ. ๒๓๖๙) , เลขที่ ๑๓, ในหอพระสมุดวชิรญาณ , กรมศิลปากร

ผนวก ข.

สัญญา เขตแดนระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษในมลายูประเทศ ลงชื่อที่
กรุงเทพฯ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๔

ด้วยรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามฝ่ายหนึ่ง กับรัฐบาลของสมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทำสัญญาแทนสุดแดนประะกับปางั้น พร้อมกันเห็นว่า เป็นที่พึงปรารถนาที่จะระงับข้อวิวาทกันด้วยเรื่อง เขตแดนใหม่ลายูประเทศให้ตกลงเสียทั้งสิ้น แลกำหนดเขตแดนทั้งหลายลงไว้ในระหว่างเมืองรามัน อันเป็นหัวเมืองขึ้นฝ่ายสยามเมืองไทรบุรี เมืองกลันกัน เมืองตรังกานู อันเป็นเมืองประเทศราชฝ่ายสยามฝ่ายหนึ่ง กับเมืองเประแลเมืองปาหัง อันกล่าวมาข้างต้นแล้วอีกฝ่ายหนึ่งนั้น ผู้ลงชื่อในท้ายหนังสือนี้ คือ เส้นผ่าที่ว่าการต่างประเทศของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามกับราชทูตของสมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษ ผู้ซึ่งใคร่รับอำนาจอันสมควรให้ทำสัญญานี้แล้ว จึงไต่ยินยอมทำสัญญาไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. เขตแดนในระหว่างเมืองไทรบุรีกับเมืองเประนั้น คือตั้งแต่ที่ในลำน้ำเกรียนใกล้เขาตุงคัลนั้น ไปตามลำน้ำเกรียนจนตลอดถึงปลายน้ำจก เขาบินตังดังเช่นหมายไว้ในแผนที่ซึ่งติดกับสัญญานี้ ตั้งแต่อักษร เอ จนบี

ข้อ ๒. เขตแดนในระหว่างเมืองรามันกับเมืองเประนั้น เป็นดังเช่นที่หมายไว้ในแผนที่ซึ่งติดกับสัญญานี้ หมายแต่อักษรบี จนถึง เอฟ ดังกล่าวต่อไปนี้ คือ ตอนหนึ่ง ตั้งแต่เขาบินตังตรงไปเขากินเครงที่หมายอักษรบี ถึง ซี ตอน ๒. ตั้งแต่เขากินเครงตรงไปยังที่แห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ริมลำน้ำรุษ ประมาณ ๔ ไมล์ ๓๖๐ เส้น จากปากน้ำรุษนั้น ที่หมาย ซี จนถึง คี ตอน ๓. ตั้งแต่ที่ซึ่งหมายอักษร คี ริมฝั่งน้ำรุษนั้น ตรงไปถึงสันเขา ริมฝั่งแม่น้ำเประใกล้กับเยร่า ประลา ที่หมาย อี ซึ่งเป็นสันเขาข้างเหนือบนน้ำตก ลำน้ำเซงโคข่างไต ตอน ๔. ตามสันเขาข้างเหนือที่บนน้ำตกลำน้ำเซงโคข่างไต ไปจนถึงสันเขาใหญ่ที่แบ่งน้ำตก ทะเลสองฟากที่หมาย อี ถึง เอฟ

ข้อ ๓ เขตแดนในระหว่างเมืองกลันตันฝ่ายหนึ่ง กับเมืองประแลเมือง ปาหังอีกฝ่ายหนึ่งนั้น กือสันเขาใหญ่ที่แบ่งน้ำตกเมืองสองฝ่ายนั้น

ข้อ ๔ เขตแดนในระหว่างเมืองตรังกานกับเมืองปาหังนั้น คือ ตอน ๑. สันเขาใหญ่ที่แบ่งน้ำตกเมืองสองฝ่ายนั้น ตอน ๒ แล้วต่อไปตามสันเขาข้างใต้ ที่ปันน้ำตกลำน้ำกะมามันอยู่ข้างเหนือ จนถึงสันเขาที่ปันน้ำตก ลำน้ำเจเนกา ตอน ๓ แล้วต่อไปตามสันเขาข้างเหนือที่ปันน้ำตกลำน้ำเจเนกา ลำน้ำเจเนกาอยู่ข้าง ใต้จนถึงแหลมกลุคอกที่ริมฝั่งทะเล

ในการที่จะให้เป็นหลักฐานมั่นคง ผู้ลงชื่อในท้ายหนังสือนี้จึงได้ทำสัญญา นี้ไว้เป็นสองฉบับเหมือนกันแล้ว ใ้ลงชื่อและประทับตราไว้เป็นสำคัญที่กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๕ เดือน พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ตรงกับจุดศก- ศักราช ๑๘๘๘.

(ประทับตราแดง) เพาะวงษาโรประการ

(ประทับตราแดง) ยอช เกรฟวิด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ร.ศ.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ , ผู้รวบรวม , ประชุม
กฎหมายประจำศก เล่ม ๑๗ (ก.ม. ร.ศ. ๑๑๘ - ๑๑๙) [พระนคร: ร.พ.
เคดิเมด, ๒๔๗๘] หน้า ๓๖๘ - ๓๗๐

*

พจนานุกรม

LOAN AGREEMENT, KEDAH AND SIAM, 1905.

Contract Between THE UNDERSIGNED,

His Royal Highness Prince Mahisra Rachaharuthai, Minister of Finance to His Majesty the King of Siam, acting in the name of and for account of His Siamese Majesty's Government, as lender, of the one part.

And Phya Seni Marong Kiti (Tengku Abdul Aziz) Raja Muda of Kedah.

Acting in the name of and for account of His Highness Chao Phya Kiti Songkram Rama Bhakdi Chao Phya Saiburi (Tengku Abdul Hamid) Sultan of Kedah, as borrower, of the other part. It is agreed as follows:-

Article I

The lender agrees to grant to the borrower a loan of two million six hundred thousand dollars at the rate of six per cent interest per annum.

Article II

The borrower undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah his successors and assigns to pay His Majesty's Government on the first day of June of each year interest at the rate of six per cent per annum on the capital sum outstanding on the last day of the previous month, viz : the thirty-first day of May it being understood that interest for the first year will be reckoned from the dates on which the several sums making up the full amount of the loan are placed at the disposal

of the borrower or are utilised in paying off the debts for the liquidation of which the loan is mainly granted.

Article III

The borrower also undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah his successors and assigns to repay the amount of the loan mentioned in Article I, with interest at the rate provided for in the same Article to His Siamese Majesty's Government from revenues of the State of Kedah, and the amount of the instalments at the times at which such instalments of the loan are to be paid by the lender to the borrower, and the amount of the instalments are the times at which the instalments of the loan are to be repaid by the borrower to the lender, will be incorporated in a subsidiary to be signed hereafter.

Article IV

In consideration of the loan herein referred to the borrower undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah his successors and assigns to accept, until the loan (Capital and Interest) shall have been entirely repaid, the service of an Adviser to be appointed by His Majesty's Government, to assist him in the financial administration of the State, and the borrower further undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah, his successors and assigns to follow the advice of such Adviser in all matters relating to finance. The salary of the Adviser appointed by His Majesty's Government shall be paid out of the revenue of the State of Kedah.

mca

Article V

The borrower also undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah his successors and assigns to refrain from contracting any fresh loan or incurring any financial liabilities until the loan herein referred to (Capital and Interest) is entirely repaid.

GIVEN AND SIGNED in two identical copies of which one shall be kept by the lender and the other by the borrower

Signature of Lender	----	Mahisra
Witness	-----	Phya Sri Sahadheb
Signature of Borrower	----	Abdul Aziz
Witnesses	----	H.F. Williamson, and A.C.S. Ward

SIGNED AT BANGKOK on the 16th day of June in the year One Thousand Nine Hundred and Five.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*

mcb

ฉบับ ๓.

LOAN AGREEMENT, PERLIS AND SIAM, 1905

Contract Between THE UNDERSIGNED,

His Royal Highness Prince Mahisra Racha haruthai, Minister of Finance to His Majesty the King of Siam,

Acting in the name and for account of His Siamese Majesty's Government, as lender, of the one part

And Luang Sakda Dulriddhi (Syed Zalem) of Perlis.

Acting in the name and for account of His Highness Phya Wiset Songkram Ram Wichit (Syed Alwee) Rajah of Perlis, as borrower, of the other part. It is agreed as follows :-

Article I

The lender agrees to grant to the borrower a loan of two hundred and thirty thousand dollars at the rate of six per cent interest per annum.

Article II

The borrower undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis his successors and assigns to pay to His Siamese Majesty's Government in every six months of each year calculating from the date of his contract, interest at the rate of six per cent per annum on the capital sum outstanding on the last day of the previous month, it being understood

that interest for the first six months will be reckoned from the dates on which the several sums making up the full amount of the loan are placed at the disposal of the borrower or are utilised in paying off the debts for the liquidation of which the loan is mainly granted.

Article III

The borrower also undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis his successors and assigns to repay the amount of the loan mentioned in Article I, with interest at the rate provided for in the same, to His Siamese Majesty's Government from the revenues of the State of Perlis. The amount of the instalments and the times at which such instalments of the loan are to be paid by the lender to the borrower, and the amount of the instalments and the times at which the instalments of the loan are to be repaid by the borrower to the lender, will be incorporated in a subsidiary agreement to be signed hereafter.

Article IV

In consideration of the loan herein referred to the borrower undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis his successors and assigns to accept, until the loan (Capital and Interest) shall have been entirely repaid, the services of an Adviser to be appointed by His Siamese Majesty's Government to assist him in the financial administration of his State, and the borrower further undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis, his successors and assigns to follow the advice of such Adviser in all matters relating to finance. The salary of the Adviser appointed by His Siamese Majesty's Government shall be

paid out of the revenues of the State of Perlis.

Article V

The borrower also undertakes on behalf of himself as ~~Rajah~~ of Perlis his successors and assigns to refrain from contracting any fresh loan or incurring any financial liabilities until the loan herein referred to (Capital and Interest) is entirely repaid.

GIVEN AND SIGNED in two identical copies of which one shall be kept by the lender and the other by the borrower.

Signature of Lender

Witness

Signature of Borrower

Witness

SIGNED AT BANGKOK on the 4th day of October in the year One Thousand Nine Hundred and Five.

*

W.G. Maxwell and W.S. Gibson, Treaties and Engagements

Affecting the Malay States and Borneo. p. 105 - 6

*

ผนวก จ

สัญญาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ ลงชื่อกันที่กรุงเทพฯ
ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๓๗ แลได้แลกเปลี่ยน
รศพิเกษันของสัญญานี้ที่กรุงลอนดอน วันที่ ๕ กรกฎาคม
รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๔๘

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม กับสมเด็จพระเจ้ากรุงเกรตบริเตนแล
ไอร์แลนด์ กับทั้งดินแดนอังกฤษทั้งหลายแลเป็นบรมราชาธิราชแห่งประเทศอินเดีย
มีพระราชประสงค์ที่จะให้ความต่าง ๆ ซึ่งเกิดในระหว่างสองประเทศนี้เป็นอันแล้ว
เสร็จสิ้นไป จึงได้ตกลงกันทำหนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง แลได้ตั้งแตงผู้มีอำนาจ
เต็มเพื่อประโยชน์การทำสัญญานี้ทั้งสองฝ่าย คือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้น พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวง
เทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษนั้น มิสเตอร์ราล์ฟ แพรยค
อรรคราชทูตวิเศษแลผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ อีกฝ่ายหนึ่ง

ต่างได้รับหนังสือมอบอำนาจด้วยกันทั้งสองฝ่าย ที่ได้สอบสวนกันเห็น
ถูกต้องตามแบบอย่างดีแล้ว จึงได้พร้อมกันตกลงทำสัญญา มีข้อความดังจะกล่าว
ต่อไปนี้

ข้อ ๑. รัฐบาลสยามยอมโอนให้แก่รัฐบาลอังกฤษบรรดาอำนาจชอบธรรม
ฐานที่เป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกครองป้องกันแลบังคับบัญชาอันมีอยู่เหนือ เมืองกตันตัน
เมืองตรังگان เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ แลเกาะที่ใกล้เคียงเมืองเหล่านั้น แล
เขตรแดนเมืองที่วามานี้ได้มีกำหนดไว้ในหนังสือสัญญาว่าควยเขตรแดนซึ่งติดท้าย
สัญญานี้

ข้อ ๒ การโอนที่วามาในข้อ ๑ นั้น จะได้จัดให้สำเร็จภายในสามสิบวัน
ตั้งแต่วันที่ไครตีไฟสัญญาี้แล้ว

ข้อ ๓. กรรมการรวมกันกองหนึ่ง มีพนักงานแลนายทหารฝ่ายไทยแล
อังกฤษ ซึ่งสองประเทศที่ทำสัญญานี้จะได้ตั้งขึ้นภายในหกเดือนตั้งแต่วันที่ไคร
ตีไฟสัญญาี้แล้ว แลจะให้ไปปักเขตแดนที่ตกลงกันใหม่นี้ กรรมการนี้จะได้
ลงมือปักปันในคดีที่จะทำการไครตีไฟ และจะให้ทำการตามความที่กล่าวไว้ในสัญญา
ว่าควยเขตแดนที่ขีดท้ายหนังสือสัญญานี้

คนในบังคับฝ่ายสยามซึ่งมีสำนักอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ ๑ นั้น ถ้ามี
ความประสงค์จะคงเป็นคนสัญกัชาติไทย ก็จะสามารถให้เป็นได้ แต่ต้องไปตั้ง
สำนักอยู่ในอาณาเขตสยามภายในเวลาหกเดือน ตั้งแต่วันที่ไครตีไฟสัญญาี้
แลฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่าคนเหล่านี้ จะคงเป็น
เจ้าของทรัพย์สินอันเคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งเขามีอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ ๑ นั้น

อนึ่ง ไครเข้าใจกันทั้งสองฝ่าย ตามอย่างธรรมเนียมการเปลี่ยนอำนาจ
ปกครองบ้านเมืองว่าบรรดาหนังสืออนุญาตสำหรับทำกิจการต่าง ๆ ในดินแดนที่
กล่าวในข้อ ๑. ซึ่งรัฐบาลสยามไครให้เองหาเห็นชอบในการที่ไครให้แก่บุคคล
จาบริษัท แลรัฐบาลสยามถือว่า ยังใช้ไครอยู่ในวันที่ลงชื่อในสัญญานี้ นั้น ฝ่าย
รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจะยอมรับว่า หนังสืออนุญาตเหล่านั้น
คงใช้ไครต่อไปเหมือนกัน

ข้อ ๔. รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่า บรรดาหนี้สิน
ของที่ดินแดนต่าง ๆ อันกล่าวในข้อ ๑ ซึ่งเป็นหนี้ต่อรัฐบาลสยามนั้น รัฐบาลของ
เฟลเคอเรเตกมาเลสเตตส์จะชื้อแทนทั้งสิ้น

ข้อ ๕. อำนาจศาลต่างประเทศฝ่ายสยาม ซึ่งไครไว้ในข้อ ๔ ของหนังสือ
สัญญาลงวันจันทร์ เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแม เบ็ญจศก จุศักราช ๑๒๔๕
ตรงกับวันที่ ๓ กันยายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๐๒ คฤศศักราช ๑๘๘๓ นั้น จะ
คงใช้ตามสัญญาว่าควยอำนาจศาลที่ขีดท้ายหนังสือสัญญาี้ทั่วไปแก่บรรดาคนใน

บังคับอังกฤษในกรุงเทพฯ ผู้ที่ไต่จบบัญชีอยู่ในที่ว่าการกงสุลอังกฤษ ก่อนวันที่ทำหนังสือสัญญา

วิธีอำนาจศาลอย่างนี้จะเลิกไม่ใช้ต่อไป คือว่าจะเปลี่ยนอำนาจศาลต่างประเทศไปเป็นอำนาจศาลฝ่ายสยามตามระเบียบเมือง เมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายรวมลักษณะต่าง ๆ คือ กฎหมายลักษณะ อาญาโทษ กฎหมายลักษณะแพ่ง และการค้าขาย กฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาคดี แยกกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญ จัดตั้งศาล

บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงเทพฯ นอกจากผู้ที่มาขายคนนั้นแล้ว จะต้องอยู่ในอำนาจศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง และตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าควยอำนาจศาล

ข้อ ๖. คนในบังคับอังกฤษจะไต่มีกรรมสิทธิ์เหมือนคนในพื้นที่เมือง ตลอดทั่วกรุงเทพฯ คือกรรมสิทธิ์ในการถือทรัพย์สินที่กิน กรรมสิทธิ์ในการที่จะอยู่ภาวะ เทียบไปแห่งใด ๆ ก็ได้

คนเหล่านี้แลทรัพย์สินสมบัติของคนเหล่านี้ จะต้องเสียภาษีอากรแลส่งราชการเกณฑ์ใช้ราชการทุกอย่าง แต่ต้องเป็นภาษีอากรแลส่งราชการเกณฑ์ที่ไม่หนักยิ่งกว่า จาไม่มีคั่นกับที่กฎหมายกำหนดจะไต่กำหนดให้ใช้สำหรับคนในบังคับสยาม แลเป็นที่เข้าใจกันชัดเจนควยว่าความในหนังสือสัญญาน้อยลงวันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทร ศก ๑๑๕ คจุสศักราช ๑๘๐๐ ซึ่งจำกัดภาษีที่ดินให้เก็บเกินกว่าอัตราภาษีสำหรับที่ดินเช่นเดียวกับในเมืองพม่าฝ่ายใต้ นั้นเป็นอันยกเลิกเสียโดยหนังสือสัญญานี้

คนในบังคับอังกฤษในกรุงเทพฯ นั้นจะให้ยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นทหารบกทหารเรือ แลจะไม่ต้องเสียเงินซึ่งบังคับให้ใช้จากเงินค่าแรงแทนเกณฑ์การทหาร จากเงินช่วยในการทหาร

ข้อ ๗. ขอความทั้งปวงในหนังสือสัญญาใหญ่ของทั้งสองฝ่ายที่มีอยู่แต่ก่อนใน

ระหว่างกรุงอังกฤษกับกรุงสยาม ซึ่งไม่ไค้แก้ไขไว้ในหนังสือสัญญานี้ต้องคงอยู่
เต็มตามเดิม

ข้อ ๔. หนังสือสัญญานี้จะตอ้งรติไฟภายในกำหนดสี่เดือน นับตั้งแต่วันที่ลง
ชื่อหนังสือสัญญานี้ ผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายไค้ลงชื่อและประทับตราไว้เป็นสำคัญ
ไค้เขียนอย่างละสองฉบับที่กรุงเทพมหานคร ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร
ศก ๑๒๓๗ คฤศศักราช ๑๘๐๘

ประทับตรา (เซ็น) เทเวรวงษ์วิโรประการ

ประทับตรา (เซ็น) ราลฟ์ แพบียค

สัญญาว่าด้วยเขตแดนทิศท้ายหนังสือสัญญา ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม
รัตนโกสินทรศก ๑๒๓๗ คฤศศักราช ๑๘๐๘

ข้อ ๑. เขตแดนในระหว่างพระราชอาณาจักรของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
สยามฝ่ายหนึ่ง กับดินแดนที่ไค้โอนไปเป็นของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษอีกฝ่าย
หนึ่ง ตามซึ่งไค้ตกลงกันในหนังสือสัญญาครั้งนั้นนี้ คือ

ตั้งแต่ริมทะเลที่ฝั่งเหนือของปากน้ำปลิตแล้ว แลตอไปทางทิศเหนือจน
ถึงสันเขาทั้งหลายที่ปันน้ำตกในระหว่างลำน้ำปลิตฝ่ายหนึ่ง กับลำน้ำบโยอีกฝ่าย
หนึ่งแล้ว แลตอไปตามสันเขาที่กล่าวแล้วนี้จนถึงสันเขาใหญ่ที่แบ่งปันน้ำตกในระหว่าง
ลำน้ำทั้งหลายที่ไหลลงในอ่าวสยามฝ่ายหนึ่ง กับลำน้ำทั้งหลายที่ไหลลงในมหาสมุทร
อินเดียอีกฝ่ายหนึ่งแล้ว แลตอไปตามสันเขาใหญ่นี้ เพื่อให้ผานปลายลำน้ำปคคาบี
ลำน้ำเตลูบิณแลลำน้ำเปหระ จนถึงที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นปลายน้ำลำน้ำแประ เภาแล้ว
แลละจากสันเขาใหญ่บนน้ำนั้นไปตามสันเขาที่ปันน้ำระหว่างลำน้ำแประ เภากับลำน้ำ
เตลูบิณ จนถึงเขาเขลิจาปลายน้ำลำน้ำโกลก แต่นี้ตอไปตามแนวกลางลำน้ำ
โกลกจนถึงทะเลที่ตำบลปากน้ำตะไบ

เส้นพรมแดนที่ว่านี้เป็นอันกระทำให้กินแดนทั้งสี่ที่ลุ่มน้ำตกในลำน้ำ
ปัตตานี ลำน้ำเตลิบิน ลำน้ำตันยงมาศ แลฝั่งซ้ายฉาฟากตะวันตกของลำน้ำ
โกลกนั้นเป็นของฝ่ายสยาม แลกินแดนทั้งสี่ที่ลุ่มน้ำตกในลำน้ำเปตระแลที่
ฝั่งขวา ฉาฟากตะวันออกของลำน้ำโกลกนั้น เป็นของฝ่ายอังกฤษ

คนในบังคับประเทศทั้งสองฝ่ายจะเค็ร เรือในน่านน้ำลำน้ำโกลกแล
ลำน้ำทั้งหลายที่ไหลตกลงน้ำโกลกนั้น ก็ได้ไม่ห้ามทุกแห่ง

เกาะที่เรียกว่าสังกาวิ แลบรรดาเกาะเล็ก ๆ ที่อยู่ใต้เส้นกลาง
หว่างเกาะเตรุเตากับเกาะสังกาวิ แลเกาะทั้งหลายที่อยู่ใต้เกาะสังกาวินั้น
ให้เป็นของกรุงอังกฤษ เกาะเตรุเตาแลเกาะเล็ก ๆ ที่อยู่เหนือเส้นกลาง
หว่างเกาะนั้นคงเป็นของกรุงสยาม

ส่วนเกาะต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้กับฝั่งตะวันตกนั้น บรรดาที่อยู่เหนือเส้น
บรรทัดตรงทิศตะวันออกแลตะวันตกจากที่ฝั่งเหนือของลำน้ำปติศจทะเลนั้นคงเป็น
ของกรุงสยาม แลบรรดาที่อยู่ใต้เส้นบรรทัดนั้นให้เป็นของกรุงอังกฤษ

บรรดาเกาะที่อยู่ใกล้กับแขวงเมืองกลันตันแลเมืองตรังกานูแลใต้เส้น
บรรทัดตรงทิศตะวันออก แลตะวันตกที่ลำน้ำโกลกจทะเล เรียกว่าปากน้ำตะไไ้
จะได้โอนให้เป็นของกรุงอังกฤษ แลบรรดาเกาะที่อยู่เหนือบรรทัดนั้น คงเป็น
ของกรุงสยาม

ไ้เขียนเส้นพรมแดนประเมินไว้อย่างหนึ่งในแผนที่ตามความที่กล่าว
ในข้อนี้คิดเนื่องไว้ในสัญญาี้ควย

ข้อ ๒. เขตแดนตามที่กล่าวมาข้างบนนั้น ทั้งรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินสยาม แลรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ พร้อมกันจะถือว่า
เป็นการตกลงกันขั้นที่สุดสิ้นแล้ว แลต่างพร้อมกันสัญญาต่อกันไว้ว่า เมื่อเขต
แดนที่กำหนดนั้นจะพึงกระทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใดแก่เส้น
พรมแดนที่มีอยู่ในเวลานี้ของเมืองใด ๆ ก็คือ ถ้าเมืองเหล่านั้นจะร้องขอกา
ทศแทนเพราะเหตุที่ต้องถูกเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น รัฐบาลทั้งสองฝ่ายต่างจะไ้ยอม

รับไว้พิจารณา ฤาช่วยอุคหนุนเป็นอันขาด

ขอ ๓. กรรมการปักปันเขตแดนที่กล่าวไว้ในข้อ ๓ ของหนังสือสัญญาลง
วันนี้ จะต้องทำการปักปันหมายเขตลงไว้ในพื้นที่ตามเขตแดนที่ไคความมาแล้วข้าง
บนนี้

ถ้าในเวลาที่กำลังไปทำการปักปันเขตแดนกันอยู่นั้น เมื่อปรากฏเห็น
เป็นการสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงเส้นพรมแดนใหม่ แทนเส้นพรมแดนที่ไคตกลง
ยินยอมกันไว้ในนี้แล้ว การที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงกันนั้น ถึงโดยว่าจะเกิดเหตุ
การณ์อย่างใด ๆ ก็ดี จะต้องทำให้หลวงล่าเป็นที่เสื่อมเสียประโยชน์ฝ่ายรัฐบาล
สยามไคเลย

สัญญานี้ทำที่กรุงเทพฯ เป็นสองฉบับความเดียวกัน แต่ ณ วันที่ ๑๐
มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ คฤศตศักราช ๑๙๐๕

ประทับตรา (เซ็น) เทวะวงษ์วโรประการ

ประทับตรา (เซ็น) ราลฟ์ แพชยิต

สัญญาว่าค้าขายอำนาจศาลในกรุงเทพฯ สำหรับใช้แก่คนในบังคับอังกฤษ
ติคทำหนังสือสัญญา ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ คฤศตศักราช
๑๙๐๕

ขอ ๑. ศาลต่างประเทศนั้นจะไคตั้งขึ้น ในที่เห็นว่าควรจะมี เพื่อประโยชน์
ในการพิจารณาความให้ไคตลอดคดี จะตั้งที่แห่งไคบางนั้น ราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ
กับเสนาบดีว่าการต่างประเทศฝ่ายสยามจะต้องตกลงกันกำหนดสืบไป

ขอ ๒. อำนาจของศาลต่างประเทศนั้น จะไคใช้แต่ออกไปถึงคดีที่กล่าว
ต่อไปนี้

ประการที่ ๑. ในคดีความแพ่ง บรรดาความแพ่ง ฤาคดีความในการ
ค้าขายซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความ

ประการที่ ๒. ในคดีความอาญา บรรดาคนที่ทำผิดตามกฎหมายทุกอย่าง
ซึ่งคนในบังคับอังกฤษจะไต่กระทำผิดก็ ถ้าจะเป็นผู้ที่ถูกคนอื่นกระทำร้ายก็ควย
เหมือนกัน

ขอ ๓. อำนาจที่จะเรียกถอนคดีในศาลต่างประเทศนั้น จะต้องใช้ตามความ
ที่กล่าวไว้ในข้อ ๔ ของสัญญา ลงวันจันทร์ เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแม เบ็ญจศก
จุลศักราช ๑๒๔๕ ตรงกับวันที่ ๓ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๒ จตุศตศักราช
๑๘๘๓

แต่อำนาจเรียกถอนคดีนี้จะต้องเลิกไม่ใช้ในคดีทั้งปวง ซึ่งอยู่ในกฎหมาย
ลักษณะต่าง ๆ ถ้าพระราชบัญญัติที่ไต่ประกาศออกตามแบบอย่างนั้นในทันที เมื่อ
ไต่ส่งกฎหมายถ้าพระราชบัญญัตินั้น ให้สถานทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ทราบแล้ว ถ้า
มีคดีซึ่งพิจารณาตกลงอยู่ในเวลาที่ส่งกฎหมายเช่นว่านี้ กระทรวงต่างประเทศกับ
สถานทูตอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ จะไต่ปรึกษาตกลงกันเพื่อที่จะให้พิจารณาคดีที่ค้าง
อยู่นั้น ณ ศาลใดต่อไปให้สำเร็จตลอดควย

ขอ ๔. คดีทุกเรื่องในศาลต่างประเทศก็ ในศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียม
ก็ คดีซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย ถ้าผู้ตองหาในศาลชั้นต้นต้องให้มีที่
ปลุกษากฎหมายที่เป็นชาวยุโรปมานั่งอยู่ควยคนหนึ่ง

ถ้าเป็นคดีที่รู้ความเป็นคนในบังคับอังกฤษ เกิดเป็นคนอังกฤษ ถ้าที่แปลง
ชาติเป็นอังกฤษ แต่มีใช้เป็นชาติเชื้อชาวเอเชีย ก็ต้องให้มีที่ปลุกษากฎหมายที่เป็น
ชาวยุโรปคนหนึ่ง นั่งเป็นผู้พิพากษาพิจารณาความในศาลชั้นต้นนั้นควย แต่ในคดีที่
คนในบังคับอังกฤษอย่างเช่นว่านี้เป็นจำเลยถ้าเป็นผู้ตองหาแล้ว คำพิพากษาตอง
เป็นไปตามความเห็นของที่ปลุกษากฎหมายนั้น

คนในบังคับอังกฤษที่เป็นจำเลยถ้าผู้ตองหาในคดีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เกิด
ขึ้นในหัวเมืองจะขอให้โยกย้ายคดีไปพิจารณาที่ศาลอื่นก็ได้ แลถ้าศาลเห็นสมควร
ที่จะโยกย้าย ก็ให้เอาคดีนั้นมาพิจารณาที่กรุงเทพฯ ถ้าพิจารณาต่อหน้าผู้พิพากษา
ซึ่งมีหน้าที่พิจารณาคดีนั้นในศาลที่กรุงเทพฯ เมื่อมีคำร้องขอให้โยกย้ายศาลเช่นว่า

นี้แล้ว ต้องบอกให้กงสุลอังกฤษทราบด้วย

ขอ ๕. ขอ ๕ ของหนังสือสัญญาลงวันจันทร์ เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแม เบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕ ตรงกับวันที่ ๓ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๒ คจุศตศักราช ๑๘๘๓ นั้น เป็นอันยกเลิกเสีย บรรดาคดีอุทธรณ์คำตัดสินของศาล ต่างประเทศที่ได้พิจารณาความในชั้นต้นนั้น ต่อไปให้ศาลอุทธรณ์ฝ่ายสยามที่ กรุงเทพฯ พิจารณาแลพิพากษา แลบรรดาการอุทธรณ์เช่นนี้ ต้องแจ้งความยัง กงสุลอังกฤษ ผู้มีอำนาจที่จะเขียนความเห็นในคดีนั้นให้ติดไว้ในสำนวนคดีนั้นด้วย

คำตัดสินคดีชั้นอุทธรณ์จากศาลต่างประเทศก็ดี ถ้าจากศาลฝ่ายสยาม ตามธรรมเนียมก็คืน ต้องมีผู้พิพากษาชาวยุโรปลงชื่อด้วยสองนาย

ขอ ๖. คดีอุทธรณ์ด้วยปัญหากฎหมายนั้น ให้ร้องใ้จากศาลอุทธรณ์ที่กรุงเทพฯ ต่อศาลสูงที่สุด คือศาลฎีกา

ขอ ๗. ในศาลหนึ่งศาลใดที่ได้พิจารณาคดีนั้น ถ้าจะมีคำร้องว่าศาลไม่มี อำนาจจะพิจารณาคดีนั้น ตามขอบังคับที่ว่าไว้ในหนังสือสัญญานี้แล้ว ก็ต้องให้ร้อง ขึ้นก่อนที่จะให้การแก่ความที่เป็นใหญ่ในคดีนั้น จึงควรฟัง

ขอ ๘. เพื่อจะป้องกันความขัดข้อง ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในภายหน้า เพราะการ โอนอำนาจศาลตามความในหนังสือสัญญานับปีใหญ่ แลสัญญาฉบับนี้ จึงเป็นที่ตกลง กันทั้งสองฝ่ายดังนี้ คือ

(ก) บรรดาคดีทุกอย่างซึ่งไต่ขึ้นฟ้องภายหลังวันที่รติไฟหนังสือสัญญานี้แล้ว จะเป็นคดีที่มีเหตุเกิดขึ้นก่อนฤภายหลังวันแลกเปลี่ยนรติไฟนั้นก็ตาม ต้องยื่นต่อศาล ต่างประเทศฤศาลสยามตามหน้าที่ซึ่งจะได้พิจารณาแลพิพากษาจงทุกเรื่อง แล

(ข) บรรดาคดีทุกอย่างที่ยังค้างอยู่ในศาลอังกฤษในกรุงสยาม ในวันที่ รติไฟ หนังสือสัญญานี้ ก็ให้จัดการตามที่เคยทำมาจนตลอดไปในศาลนั้น ๆ แลใน ศาลอุทธรณ์ใด ๆ จนถึงที่สุด แลให้ศาลอังกฤษคงมีอำนาจเต็มที่ ในคดีที่กล่าวนี้ด้วย การบังคับแลจัดการให้เป็นไปตามคำตัดสินในคดีที่ค้างศาล เช่นว่ามา นี้ ต้องให้ศาลต่างประเทศเป็นธุระทั้งสิ้น

สัญญาที่ทำที่กรุงเทพฯ เป็นสองฉบับความเดียวกัน ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ กุศุตศักราช ๑๘๐๘

ประทับตรา (เซ็น) เทวะวงษ์โรประการ
ประทับตรา (เซ็น) ราล์ แพชยิต

หนังสือมิสเตอร์ ราล์ แพชยิต อรรคราชทูตแลผู้มีอำนาจเต็ม ฝ่ายอังกฤษ ทูลมายังพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงเทวะวงษ์โรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

สถานทูตอังกฤษ กรุงเทพฯ
วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

กัวยเมื่อพิเคราะห์ถึงที่ตั้งของหัวเมืองฝ่ายอังกฤษในแหลมมลายู แลเขตรแดนที่ติดต่อกันในระหว่างหัวเมืองมลายูฝ่ายสยาม กับดินแดนที่อยู่ในป้องกันของอังกฤษนั้นแล้ว รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษก็มีความปรารถนาที่จะไ้รับค่าแสดงว่ารัฐบาลสยามจะไม่ยอมให้มีภยันตรายอย่างหนึ่งอย่างใด เกิดขึ้นแก่ประโยชน์ของอังกฤษ เพราะเหตุที่นานาประเทศจะอาไ้ศรยอาณาเขตรฝ่ายสยามแห่งหนึ่งแห่งใดในแหลมมลายู เพื่อประโยชน์ไ้ในการทหารบก ฤทหารเรือ

เพราะเหตุฉะนี้ รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของอังกฤษจึงขอว่า อยา้ใ้รัฐบาลสยามยอมยกที่ดินแดนแห่งหนึ่งแห่งใดในแหลมมลายู ภายใ้เขตรแขวงมณฑลราชบุรี ฤเกาะแก่งหลายแห่งใดที่อยู่ใกล้ ๆ กันนั้นไ้เป็นสิทธิแก่ต่างประเทศ ประเทศหนึ่งประเทศใด ฤาให้เขาที่เหลานั้นอีกทั้งภายในเขตรที่กล่าวมาแล้วนี้ ขออย่าใ้อนุญาตใ้รัฐบาลฤาบริษัทต่างประเทศตั้งที่ ฤาเขาที่ไว้ถาน ทำการเป็นเจ้าของอูสร่างฤาชอมเรือ ฤาเขาตั้งอาไ้ศรยอยู่สิทธิขาด ฝ่ายเกี่ยวในท่าจอดเรือทั้งหลาย อันการที่เขาคั้งอาไ้ศรยอยู่นั้น จะเป็นที่เสียหาย

แก้ประโยชน์ของอังกฤษในทางกลศึกไคควย

แต่เพราะเหตุว่า คำแสดงที่ปรารภนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ของการรักษาบ้านเมืองอย่างเดียวกัน คำที่ว่าที่ไวถานนั้น จะไม่ถือว่าเกินความถึงกับที่เก็บถ่านไวแห่งละเล็กละน้อยตามที่ต้องการใช้ เพื่อประโยชน์ในการเดินเรือค้าขายตามปกติตามฝั่งในแหลมมลายูนั้น

ข้าพเจ้า ฯลฯ

(เซ็น) ราวล์ แพชยิต

หนังสือพระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ
แจ้งความมายังมิสเตอร์ ราวล์ แพชยิต อรรคราชทูตแดนญี่
อำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ

ศาลาว่าการต่างประเทศ กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗

ควยข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านลงวันนี้ ที่ท่านแจ้งความปรารภว่า รัฐบาลอังกฤษว่า ขอให้รัฐบาลสยามยอมยกที่ดินแดนแห่งหนึ่งแห่งใดในแหลมมลายู ภายในเขตแขวงมณฑลราชบุรี ถ้าเกาะทั้งหลายแห่งใดที่อยู่ใกล้ ๆ กันนั้น ให้เป็นสิทธิแก่ต่างประเทศ ๆ หนึ่งประเทศใด ถ้าให้เขาที่เหล่านั้น อีกทั้งภายในเขตที่กล่าวมาแล้วนี้ ขอให้อนุญาตให้รัฐบาลต่างประเทศตั้งที่ที่เขาที่ไวถาน ทำการเป็นเจ้าของอุสร่างจากหอมเรือ เขาที่ตั้งอาไศรยอยู่สิทธิขาดฝ่ายเดียวในท่าจอดเรือทั้งหลาย อันการที่เข้าตั้งอาไศรยอยู่นั้นจะเป็นที่เสียหายแก่ประโยชน์ของอังกฤษในทางกลศึกไคควยนั้น

ในคำตอบ ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า รัฐบาลสยามยอมแสดงคำให้ตามที่กล่าวไวข้างต้นนี้แล้ว แลจำที่ท่านกล่าวไวควยว่าคำว่าที่ไวถานนั้น จะไม่กินความ

ถึงกับที่เก็บถ่านไว้แห้งละเล็กละน้อย ตามที่ต่องการใช้เพื่อประโยชน์ในการ
เคียวเรือค้าขายตามปกติตามฝั่งในแหลมมลายูนั้น

ข้าพเจ้า ฯลฯ

(เห็น) เหวะวงษ์โรประการ

หนังสือพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงเหวะวงษ์โรประการ
แจ้งความมายังมิสเตอร์ ราลฟ์ แพชชิต อัครราชทูตแดนผู้
อำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ

ศาลาว่าการต่างประเทศ กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ ๑๒๓๗

ควยเนื้อความขอ ๔ ของสัญญาว่าควยอำนาจศาล ซึ่งมีความว่า
บรรดาคดีทั้งหลายซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลยถ้าเป็นผู้ต้องหา จะต้องมีการ
ปลุกษาชาวยุโรปนั่งในศาลควยหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าวความหวังใจแทนรัฐบาล
ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษคงจะใคร่
คิดเตรียมไว้ว่า ในเวลาที่ควรจะพิจารณาการที่คิดแก้ไขความขอนี้ ถ้าอีกนัยหนึ่ง
จะเรียกว่ายกเลิกความที่เป็นประกันนี้ เมื่อเห็นว่าไม่ต่องการจะมีไว้ก็สืบไป
แลในการที่จะปลุกษากันแก้ไขจากเลิกต่อไปในภายหน้านั้น อาไศรยเหตุที่
สมควรในข้อนี้เป็นอย่างเกี่ยว จะไม่มุ่งหมายว่าต่องมีประโยชน์อย่างอื่นแลกเปลี่ยน
กันควย

รัฐบาลสยามขอใจในสัญญาอย่างที่ตั้งชื่อกันวันนี้ ว่าเป็นที่หมาย
แห่งความเจริญของการรักษาความยุติธรรมในกรุงสยาม การที่ตกลงทำสัญญา
อย่างเช่นนี้ก็เป็นพยานของความเจริญแลวโดยเอง ความประสงค์ของรัฐบาลสยาม
จะบำรุงการรักษุติธรรม ซึ่งใคร่ตั้งหน้าจ้คมา แลจัดการอยู่ชานานแลว เพื่อให้ง

อยู่อย่างนี้ ชั้นสูง

ในการที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะรับว่า มิสเตอร์ เยสะจวบแบดโกช่วยทำการนี้ด้วย

ข้าพเจ้าประสงค์ที่จะกล่าวอีกด้วยว่าจะได้คิดจัดการที่จะคุมขัง นักโทษชาวยุโรปนั้นให้เป็นไปเหมือนอย่างเช่นที่เคยเป็นอยู่แก่นักโทษในเมืองพม่า แลเมืองสเตรตส์เสดเตอลเมนต์

ข้าพเจ้า ฯลฯ

(เซ็น) เทวะวงษ์วโรประการ

หนังสือมิสเตอร์ ราลฟ์ แพชยิต อรรถราชทูตแลผู้มีอำนาจเต็ม ฝ่ายอังกฤษ ทูลมายังพระเจ้านั่งยาเชอ กรมหลวงเทวะวงษ์ วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

สถานทูตอังกฤษ กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗

ขวยความว่าไว้เป็นประกันในวรรคต้นขอ ๔ ของสัญญา ว่าขวย อำนาจศาลนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าววว่า รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ จะคิดเตรียมการไว้ ว่าในเวลาที่จะพิจารณาการที่คิดแก้ไขความขื่อนี้ ถ้า อีกนัยหนึ่งจะเรียกว่ายกเลิกความที่เป็นประกันนี้ เมื่อเห็นว่าไม่ต้องการจะมีไว้ อีกสืบไป รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษเต็มใจอีกด้วย ว่าในการที่จะปลดขากันแก้ไขยกเลิกต่อไปในภายหน้านั้น จะอาไศรยเหตุที่สมควรในข้อ นั้นอย่างเกี่ยว จะไม่มุ่งหมายว่าต้องมีประโยชน์อย่างอื่นแลกเปลี่ยนกันด้วย

รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ มีความพอใจที่ไถ่ทราบว่าเป็นความประสงค์ของรัฐบาลสยามจะบำรุงการรักษาศุติธรรมซึ่งตั้งหน้าจ้กมา แล

จัดการอยู่ช้านานแล้ว เพื่อให้คงอยู่อย่างดีขึ้นสูงนั้น ข้าพเจ้าขอทูลให้พระเดช
พระคุณทรงเชื่อว่า รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษมีความหมายแต่ที่จะ
ออกหนุนรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามในความประสงค์ทางนี้

ข้าพเจ้าประสงค์จะทูลอีกด้วย ว่าศาลต่างประเทศที่กล่าวไว้ในข้อ
๑ ของสัญญาว่าควยอำนาจศาล ซึ่งคิดทลายหนังสือสัญญาลงวันนั้นนั้น ไม่จำเป็นต้อง
ตั้งศาลพิเศษขึ้นใหม่อีก ศาลมณฑลเทศาภิบาลเมืองนั้นจะตั้งขึ้นให้เป็นศาลต่างประเทศ
ณ ที่แห่งใด ๆ ก็ใด สุดแต่ที่นั้น ๆ จะมีคนในบังคับอังกฤษตั้งอยู่มากน้อยตาม
อำนาจของศาลนั้น ๆ ความจริงการที่คิดให้ศาลตามระเบียบเมืองเป็นศาลต่าง
ประเทศขึ้นนั้น ก็จะเป็นแต่เพียงให้ไซ้ขอความที่ว่าควยศาลต่างประเทศตามที่มี
อยู่ในสัญญาว่าควยอำนาจศาล ในศาลนั้นด้วย

ข้าพเจ้า ฯลฯ

(เห็น) ราลพ์ แปะชยิต

ในวันที่ ๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๒๘ ค.ศ. ๑๙๐๘ เสนาบดีกระทรวง
ต่างประเทศ และมีสเตอร์เบกเกิดเป็นชาเขคาแพ่ของรัฐบาลอังกฤษ ได้ตกลง
กำหนดศาลต่าง ๆ ที่จะให้เป็นศาลต่างประเทศ ที่จะมีอำนาจชำระความเกี่ยว
ของกับคนในบังคับอังกฤษ ตามสัญญาที่ไ้กล่าวมาแล้ว คือ ที่มณฑลทรงเทพา
๒ ศาล ที่เชียงใหม่ศาลหนึ่ง ที่มณฑลนครศรีธรรมราชศาลหนึ่ง ที่มณฑลภูเก็ต
ศาลหนึ่งและให้เป็นหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกำหนดว่า ศาลต่าง
ประเทศเหล่านี้จะอยู่ ณ เมืองแห่งใด

*

กฎหมายรัชกาลที่ ๕ , ร.ศ. ๑๒๘ (พระนคร ร.พ. บำรุงบุญกิจ,
ร.ศ. ๑๒๘) หน้า ๗๖ - ๘๒

บรรณานุกรม

เอกสารของหอพระสมุดวชิรญาณ กรมศิลปากร

เพิ่มจดหมายเทศรัชกาลที่ ๒ (กระดาษเพลลาเขียนเส้นคั่นสอคำ)

หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ ถึงเจ้าพระยาไทรบุรี จ.ศ. ๑๑๓๓
เลขที่ ๒

หนังสือหมื่นศักดิ์พลเสพบ เจ้ากรมฯ ถึงขุนราชอักษร เรื่องขุนนางเมือง
บังกลามาขอโทษเจ้าพระยาไทรให้ไต่กลับมายูตามเดิม จ.ศ. ๑๑๘๔
เลขที่ ๒

สำเนาท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ ถึงพระยาศรีธรรมโศกราช
คอมเรื่องแขกนายไพร่ประมาณ ๒,๐๐๐ คนเศษคบคิดกันเป็นกบฏ และ
กองทัพพระยานครฯ รบพวกกบฏแตกหนี. จ.ศ. ๑๑๘๔ เลขที่ ๓

ท้องตราถึงพระยาศรีธรรมโศกราช เรื่องนำแขกเมืองกลับคืน ทูลเกล้าฯ
ถวายดอกไม้ทองเงิน และพระราชทานบรรดาศักดิ์ตั้งพระยาถลันคืน
จ.ศ. ๑๑๓๔ เลขที่ ๘

หนังสือหมื่นศักดิ์พลเสพบ เจ้ากรมฯ ถึงเจ้าพระยาฤทธิสงครามเจ้าพระยา
ไทรบุรี เรื่องให้หลวงเทพมนตรีออกมาฟังข่าว เรื่องจะให้เจ้าเมือง
เประสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑสีมา จ.ศ. ๑๑๓๔ เลขที่ ๑๐

หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ ถึงโตะรายาคหวันอาหารนเมืองไทร
โปรกเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครฯ ออกมาเป็นผู้สำเร็จราชการ เมืองไทร

และไค้พระราชทานสิ่งของออกมาพระราชทานแก่ไค้ระรายาคุหวันอาหารน.

จ.ศ. ๑๑๘๘ เลขที่ ๑๐

เพิ่มเติมหมาย เหตุรัชกาลที่ ๓ (กระต่ายเพลลา เขียนเส้นคินสอคำ)

อธิบายเรื่องหัวเมืองมลายู จ.ศ. ๑๑๘๘ เลขที่ ๑๐

สำเนาหนังสือสัญญากรุงเทพา. หัวกับกรุงอังกฤษ จ.ศ. ๑๑๘๘ เลขที่ ๑๓

จดหมายพระนรินทร์เสนี ถึงพระเสนาหามนตรีเมืองนครศรีธรรมราช เรื่อง
 อนุญาตนุมนุ , อนุญาตสัน จะยอมยกเมืองไทรให้กับคนกู้อับคูลลาห์ อนุญาตอิ
 บุตรหลานพระยาไทรคนเกา จ.ศ. ๑๒๐๑ เลขที่ ๒๔

สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ. ถึงเจ้าพระยาบมราช เรื่อง
 พระยากันตันแตกราวกับคนกูประสาจะรพงกัน ให้เจ้าพระยาบมราช. และ
 พระยาศรีพิพัฒน์ช่วยกันคึกค้อาน อยาให้เมืองกันตันคกไปเป็นอื่นไค้ จ.ศ.
 ๑๒๐๑ เลขที่ ๑๕๐

เพิ่มเติมหมาย เหตุรัชกาลที่ ๔

สำเนาหนังสือสัญญากรุงเทพา. หัวกับกรุงอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๘๘ (จ.ศ. ๑๘๕๕)
 เลขที่ ๘๘

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยา
ศรีสุริยวงศ์ ว่าควยแขกเมืองศรีลังกา จ.ศ. ๑๒๒๓ เลขที่ ๑๑๐

เรื่องฝรั่งขอชุกคลองทะเลแหลมเมืองตระ จ.ศ. ๑๒๒๑ เลขที่ ๑๑๓

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องสุลต่าน
มหมัคเมืองปะหัง จ.ศ. ๑๒๒๔ เลขที่ ๑๑๕

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยา
ศรีสุริยวงศ์ ว่าด้วยการเสด็จทะเล เลขที่ ๑๒๓

พระราชกระแส เรื่องไทยเป็นประเทศเล็กน้อยกว่าอันตราย เลขที่ ๑๒๖

เรื่องแต่งตั้งขุนนางทางภาคใต้ จ.ศ. ๑๒๑๗ เลขที่ ๑๓๐

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่น
บวรวิไชยชาญ เรื่องเรือรบอังกฤษยิงเมืองศรีลังกา จ.ศ. ๑๒๒๔
เลขที่ ๓๒๔

พระราชกระแสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยคำเล่าลือ
ว่าไทยจะเสียเมืองแก่อังกฤษ เลขที่ ๔๓๓

เอกสารของกองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร

แฟ้ม ๓/๑๕๓

เรื่องมิสเตอร์คัพขอทำบ่อแร่ เมืองกลันตัน และ
เรื่อง เมืองกลันตัน

แฟ้ม ๔๓/๑๕๓ - ๖๘/๑๕๓

เรื่องที่ปรึกษาเมืองกลันตันและศรีลังกา

แฟ้ม ๖/๒๓๔ - ๘/๒๓๔

เรื่องทางรถไฟสายแหลมมลายู

เอกสารของกองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ (จากการค้นคว้าของ
อาจารย์ แคมสุข รัตนพันธ์)

แฟ้มเอกสาร

เรื่อง เขตแดน เมือง ประทับ เมืองรามันห์
พ.ศ. ๒๔๒๖ - ๒๔๓๔

แฟ้ม ๑ - ๒

เรื่อง กบฏเมืองปะหัง พ.ศ. ๒๔๓๓

แฟ้มเอกสาร

เรื่อง การเจรจาทำสัญญาตกลงกับ เมืองกลันตัน
ตรังกานู และจัดตั้งที่ปรึกษาราชการ

เอกสารของ Public Record Office, London. (จากการค้นคว้าของ
อาจารย์ แคมสุข รัตนพันธ์)

F.O. 17/1293 - 17/1295

F.O. 69/105 - 69/236

F.O. 273/274 - 273/314

F.O. 371/329

F.O. 422/47 - 422/62

F.O. 628/242

หนังสือ

ก็ อยู่โพธิ์. ประวัติศาสตร์การเสียดินแดนสยามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
๘ ครั้ง พระนกร: ร.พ.สยามบรรณาการ, ๒๔๘๑, ๔๐๕ หน้า. แผนที่.

กฎหมายรัชกาลที่ ๕ พระนกร: ร.พ.บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. ๑๒๘. ๒๔๕ หน้า.

โฆณาการ, กรม. ประเทศไทยเรื่องการเสียดินแดนแก่ฝรั่งเศส

พระนคร: ร.พ.พานิชกุล, ๒๔๘๓. ๖๕ หน้า.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ชุมนุมพระบรมราชาธิบายภาคที่ ๒.

หมวดราชประเพณีโบราณ พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๗๓. ๓๕ หน้า.

_____ . พระราชหัตถเลขาถึงพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕. ๗๔ หน้า.

_____ . พระราชหัตถเลขาคราวครั้งที่ ๑ พระนคร: ร.พ.รุ่งเรือง

ธรรม, ๒๔๘๖. ๘๘ หน้า.

_____ . พระราชสาส์นทรงพระราชทานไปยังประเทศต่าง ๆ ภาค ๑

พระนคร: ร.พ.รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑. ๑๕๗ หน้า.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจ

รายวัน ภาค ๑๐ พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๗๘. ๑๔๘ หน้า.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๑๑ พระนคร:

ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๘. ๒๑๐ หน้า.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๑๒ พระนคร:

ร.พ.เคล็ดเมล, ๒๔๗๘. ๑๒๑ หน้า.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค ๑๓ พระนคร:

ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๗๘. ๘๐ หน้า.

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จ
ประพาสแหลมมลายู เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๓, ๑๒๐ รวม ๔ คราว
 พระนคร: ร.พ.ไท, ๒๔๖๘. ๒๒๖ หน้า. ภาพประกอบ.

_____ . ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก ทางเรือ
รอบแหลมมลายูรัตนโกสินทรศก ๑๐๙ พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒ
 ธนากร, ๒๔๗๕. ๓๗๑ หน้า.

_____ . พระราชวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องราชประเพณี
การตั้งพระมหากษัตริย์ พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๓๙. ๕๕ หน้า.
 ภาพประกอบ.

จุดจักรพงษ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า. เจ้าชีวิต พระนคร:
 คลังวิทยา, ๒๕๐๕. ๗๕๓ หน้า. ภาพประกอบ.

จดหมายเหตุวงอุคมสมบัติ พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๘.
 ๔๕๒ หน้า.

จักรปาณิศรคีรีวิสุทธ์, หลวง. "เอกราชในการศาล" ใน บุติธรรม,
 กระทรง. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด
อาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา พระนคร: ๒๕๐๖. หน้า ๘๘ - ๙๗.

จักรกฤษณ์ นรินดีคุณการ, ร.ศ. "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
 ดำรงราชานุภาพกับกระทรงมหาดไทย" วิทยานพนธ์มหาดัฒนิต มหาวิทาลัย
 ธรรมศาสตร์, ๒๕๐๕. ๔๓๓ หน้า. ภาพประกอบ. ตำรา. แผนภูมิ.

เชเคส, บอช. ราชอาณาจักรทะเลใต้ พระนคร: บริษัทสมเกียรติ
จำกัด, ๒๔๕๓. ๓๘ หน้า.

_____ . ผู้ชำระและแปล. ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๑
พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗. ๑๓๗ หน้า. ภาพประกอบ.

_____ . ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒ พระนคร: ร.พ.โสภณ
พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒. ๕๕ หน้า. ภาพประกอบ.

คำทรงราชูปถัมภ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. พระราช
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ พระนคร: ร.พ.ไทย,
๒๔๕๕. ๔๓๔ หน้า.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ พระนคร:
ร.พ.รัฐภักดิ์, ๒๔๕๓. ๘๘, ๑๒๘ หน้า.

_____ . ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ ภาคที่ ๕ เรื่องรับราชทูตอังกฤษ
มาครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕. พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร,
๒๔๖๓. ๓๓ หน้า.

_____ . คำนำหนังสือจกหมายเหตุและนิราศลอนดอน พระนคร:
หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๖๑. ๒๗๒ หน้า.

_____ . คำแปลปาฐกถาเรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย พระนคร:
ร.พ.ศรีหงส์, ๒๔๗๒. ๕๐ หน้า.

_____ . คำอธิบายจกหมายเหตุดวงอุคสมบัติ เล่ม ๒, พระนคร:
ร.พ.ห้องสมุดไทย, ๒๔๗๕.

คำกราชานาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. อธิบายเบ็ดเตล็ด
ในเรื่องพงศาวดารสยาม พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙.
 ๑๑๙ หน้า.

_____ . แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม พระนคร: ร.พ.กุรุสภา,
 ๒๔๙๒. ๑๘๒ หน้า.

_____ . ไทยรบพม่า ฉบับรวบรวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, พระนคร:
 กลังวิทยา, ๒๕๐๑. ๘๐๗ หน้า.

_____ . เทศาภิบาล พระนคร: ร.พ.เจริญธรรม, ๒๔๙๕.
 ๔๔๔ หน้า.

_____ . พระกวีนิพนธ์ พระนคร: อุกม, ๒๔๘๗, ๑๓๖ หน้า.

_____ . ความทรงจำ พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๘๘.
 ๒๒๙ หน้า.

_____ . จดหมายเหตุเรื่องประพาสตนในรัชกาลที่ ๕ พิมพ์ครั้งที่ ๒,
 พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖. ๖๓ หน้า.

_____ . และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ผู้แต่งรวม.
สาส์นสมเด็จพระเลม ๒ พระนคร: องค์การกาศกุรุสภา, ๒๕๐๔. ๓๑๒ หน้า.

ถาวร โปธิทอง, ผู้แปล. "การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย"
 แปลจาก บี. แซมร, ดร.ฟรานซิส. Siam's Fight for Sovereignty.

ใน ยุคิธรรม, กระจ่าง. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา พระนคร: ๒๕๐๖. หน้า ๕๘ - ๑๒๖.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๗๘. ๓๒๕ หน้า.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๘๔) พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๘๑. ๔๔๓ หน้า.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ๒ เล่มจบ, พระนคร: ร.พ.คุรุสภา, ๒๕๐๔.

ทรงศรี อัจจอรุณ. "การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๒. ๒๘๖ หน้า.

เทศาภิบาล เล่ม ๑, ร.ศ.๑๒๕, ๒๘๖ หน้า.

เทศาภิบาล เล่ม ๒, ร.ศ.๑๒๕, ๓๑ หน้า.

ธวัช รัตนนิกษาคี. ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้: นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล ยะลา: ร.พ.คุรุสัมนาคาร, ๒๕๐๕. ๘๗ หน้า. ภาพประกอบ. แผนที่. ตาราง.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. ผู้แปล, พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยังเขอรจอน บาวริง

รวมครั้งที่ ๔, พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕. ๑๔๑ หน้า.

เนตร เขมะโยธิน. งานไค้กินของพันเอกโยธี พระนคร: บริษัทคณะกรรมการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๐๐. ๘๙๗ หน้า. ภาพประกอบ

นิออน สนิทวงศ์. "Siam at the Accession of King Mongkut." ใน
ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๔ พระนคร: ร.พ.ศิรินสาร, ๒๕๐๒.
หน้า ๑ - ๔๕.

บริหารเทพธานี, พระ. พงศาวดารชาติไทย เล่ม ๔, พระนคร: ส.ธรรมภักดี,
๒๔๕๖. ๔๓๒ หน้า. ภาพประกอบ.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ พงศาวดารเมืองกลาง เมืองไทรบุรี เมือง
ศรีลังกา เมืองกลันตัน, พระนคร: ร.พ.ไทย, ๒๔๕๗. ๑๓๓ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓ พงศาวดารเมืองปัตตานี เมืองสงขลา เมือง
เชียงใหม่, พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๗. ๑๑๒ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖ เรื่องไทยรบพม่าครั้งกรุงเก่า, สมเด็จพระเจ้า
พระยาคำรงราชานุภาพทรงเรียบเรียง, พระนคร: ร.พ.อักษรนิติ,
๒๔๖๐. ๘๒ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๕ พงศาวดารเมืองพัทลุง, พระนคร: ร.พ.
โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓. ๕๕ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ อธิบายเรื่องราวชุกไทยไปยุโรป กับจดหมายเหตุ
ของหม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย) เรื่องราวชุกไทยไปประเทศอังกฤษ

ในรัชกาลที่ ๔, พ.ศ. ๒๔๐๐, พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร,
๒๔๖๓. ๑๔๑ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕.
๕๗ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ เรื่องตำนานเมืองระนอง, สมเด็จพระเจ้า
คำรกราชาณุภาพทรงเรียบเรียง, พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร,
๒๔๗๑. ๑๐๕ หน้า. ภาพประกอบ. แผนที่.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๒ จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวสวรรคต, สมเด็จพระเจ้าคำรกราชาณุภาพทรงเรียบเรียง,
พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒. ๗๒ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๓ พงศาวดารเมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช
เมืองพัทลุง, พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๖. ๑๓๔ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๕ ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย, สมเด็จพระ
เจ้าคำรกราชาณุภาพทรงเรียบเรียง, พระนคร: ร.พ.โสภณ
พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓. ๓๑ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๒ เรื่องทูตฝรั่งเศสมายังกรุงรัตนโกสินทร์, พระนคร:
ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕. ๔๕๒ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ
(เจิม) พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕. ๔๓๗ หน้า.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาต
(เจิม) พระนคร: ร.พ.เคลิเมนต์, ๒๔๘๐. ๑๕๑ หน้า.

ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่องสภาพของจังหวัดต่าง ๆ พระนคร: ร.พ.
ไทยเชชม, ๒๔๗๘. ๒๑๖ หน้า.

ประพันธ์ คูหามภักดิ์. "ประวัติเมืองปัตตานี" ใน มหาศไทย, กรม. จดหมาย
ชาวละแวกที่ ๑๔ อาทิตย์ที่ ๕ สิงหาคม, ๒๕๐๕.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, กับคำอธิบายของสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร:
ร.พ.ไทย, ๒๔๕๗. ๓๓๑ หน้า.

..... เล่ม ๒, กับคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระนคร: โอเคียนส์โตร์, ๒๔๕๕.
๔๕๕, ๔๘๒ หน้า.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์) พระนคร:
ร.พ.ไทย, ร.ศ.๑๒๖.

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรรังษีเชอกรมหมื่น. สามกรุง พระนคร: ชัยฤทธิ์,
๒๔๕๕. ๔๕๕ หน้า.

มหาศไทย, กระทรวง. อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกสถาปนากระทรวง
มหาศไทย ครบรอบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๕๕.

มหาคไทย, กรม. ภาษาถิ่นของ ๔ จังหวัดภาคใต้ พระนคร: ร.พ.
ส่วนท้องถิ่นกรมมหาคไทย, ๒๕๕. ๒๓ หน้า.

_____. สภาพสังคม ๔ จังหวัดภาคใต้ พระนคร: ร.พ.ส่วนท้องถิ่น
กรมมหาคไทย, ๒๕๕. ๑๑ หน้า.

_____. สถานภาพ ๔ จังหวัดภาคใต้ พระนคร: ร.พ.ส่วนท้องถิ่น
กรมมหาคไทย, ๒๕๕. ๑๓ หน้า.

_____. เรื่องของจังหวัดปัตตานี พระนคร: ร.พ.ส่วนท้องถิ่น
กรมมหาคไทย, ๒๕๕. ๑๑ หน้า.

_____. เรื่องของจังหวัดสตูล พระนคร: ร.พ.ส่วนท้องถิ่น
กรมมหาคไทย, ๒๕๕. ๑๕ หน้า. แผนที่.

ราชเสนา, พระยา. ผู้รวบรวม, ประมวลสัญญาระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ
พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓. ๒๔๓ หน้า.

ละออง ศรีสกลนธ์. ไปปิ้ง - มลายู พระนคร: เขมมบรรณกิจ, ๒๕๐๑.
๓๖๔ หน้า. ภาพประกอบ.

วิจิตรวาทการ, หลวง. ผู้รวบรวม, เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
สมัยกรุงศรีอยุธยา พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๔๘๑. ๕๕ หน้า.

_____. "ปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส" ใน
วิจิตรอนุสรณ์ พระนคร: ร.พ.สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๕.
หน้า ๑๓๗ - ๑๖๒.

วิเชียรคีรี, พระยา. พงศาวดารเมืองสงขลา พระนคร: ร.พ.โสภณ
พิพิธภณฑนากร, ๒๔๓๑. ๔๕ หน้า.

วิมล บัวสุวรรณ. "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศ
ในสมัยใด" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๙๖.
๒๔๑ หน้า. ภาพประกอบ. แผนที่.

วรรณไวทยากร, พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. ประวัติการทูตของไทย
พระนคร: ร.พ.พระจันทร์, ๒๕๐๑. ๖๙ หน้า. แผนที่. ภาพประกอบ.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา. พระรัฐประศาสน์
เทศนาพิเศษในการพระราชพิธีรัชมงคลาภิเษก, พระนคร: ร.พ.บำรุง
นุกุลกิจ, ๒๔๖๔. ๓๖ หน้า.

ศิลปากร, กรม. เพลงดนตรีประวัติศาสตร์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ
มลายู พระนคร: ร.พ.บีบีซี, ๒๔๘๕. ๓๖ หน้า.

ศรีขลาลัย. ไทยต้องจำ พระนคร: ร.พ.มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๒.
๒๓๖ หน้า.

สมชัย อนุমানราชชน. การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พระนคร:
ร.พ.ไทยเซမ်, ๒๔๔๓. ๑๓๑ หน้า.

สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. จดหมายเหตุพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ.
๑๐๓ และ ๑๐๔ พระนคร: ร.พ.โสภณพิพิธภณฑนากร, ๒๔๖๓. ๕๕ หน้า.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. จดหมายเทศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. ๑๐๘, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๒๔, ๑๒๘ พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗. ๑๑๕ หน้า.

สืบพันพารเสนอ โสภกุล, ม.จ. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยุคแรก ณะบีบราง, พระนคร: หางหนสวนจำกัคคิพร, ๒๕๐๑. ๓๘ หน้า.

สังข์ พัทโนทัย. เรื่องของอาเขี้ยภาค ๑ พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไชยวัฒน์, ๒๔๘๖. ๖๔๕ หน้า.

_____ เรื่องของอาเขี้ยภาค ๒ พระนคร: คลังวิทยา, ๒๔๘๖. ๖๐๗ หน้า.

เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ผู้รวบรวม. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๕ พระนคร: ร.พ.เคลีเมล, ๒๔๗๘. ๒๘๖ หน้า.

_____ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๗ พระนคร: ร.พ.เคลีเมล, ๒๔๗๘. ๖๓๕ หน้า.

เสถียร วิชัยลักษณ์, ผู้รวบรวม. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕๕ (ภาค ๑) พระนคร: นิติเวช, ๒๔๘๕.

สวน มหาคเล็ก. โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘. ๒๒ หน้า.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. "สัมพันธ์ภาพกับชาวต่างประเทศยังผล
ประการใดแก่สถานการณ์แห่งประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา" วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓. ๑๕๓ หน้า.

เหตุการณ์ตอนต้นรัชกาลที่ ๔ พระนคร: ร.พ.โสภณพิพรรฒธนากร,
๒๕๓๕. ๘๗ หน้า.

อนมานราชชน, พระยา. แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ พระนคร:
คลังวิทยา, ๒๕๕๓. ๓๘๖ หน้า.

Abbas, Azizah Binti. "Kedah-Siam-Britain Relations 1905 - 1923."
Unpublished Academic Exercise, University of Malaya, Singapore,
1960.

Anderson, John. English Intercourse with Siam in the Seventeenth
Century. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., 1890.

Blanchard, Wendell. Thailand, its people, its society, its culture.
Connecticut: H R A F Press, 1958. 528 pp. maps. tables.

Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. 2 Vols.,
London: John W. Parker and Son, 1857. 446 pp. illus. maps.

Burney, Captain Henry. The Burney Papers 1822 - 1849. 5 Vols.,
Bangkok: Printed by order of the Vajirāñāna National Library,
1910 - 1914.

- Campbell, J.G.D. Siam in the Twentieth Century, being the experience and impressions of a British official. London: Edward Arnold, 1902. 332 pp. illus. map.
- Clodd, H.P. Malaya's First British Pioneer, The Life of Francis Light. London: Luzac and Co. Ltd., 1948. 166 pp.
- Clifford, Sir Hugh Charles. Further India, being the story of exploration from the earliest times in Burma, Malaya, Siam and Indo-China. London: Lawrence and Bullen Ltd., 1904. 378 pp. illus. maps.
- Cowan, C.D. Nineteenth Century Malaya, the Origins of British Political Control. London: Oxford University Press, 1961. Vol. II, 286 pp. maps.
- _____. "Early Penang and the Rise of Singapore 1805 - 1832" In, Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society. XXIII, 2 (1950), pp. 1 - 210.
- Coast, John. Some Aspects of Siamese Politics. New York: International Secretarial Institute of Pacific Relations, 1953. 58 pp.
- The Colonial Problem. A report by a Study Group of Members of the Royal Institute of International Affairs, London: Oxford University Press, 1937.

Collective Defence in South East Asia. A report by a Chatham

House Study Group, London: Oxford University Press, 1958.

197 pp.

Crawfurd, John. The Crawfurd Papers, a collection of official

records relating to the mission of Dr. John Crawfurd sent to

Siam by the Government of India in the year 1821. Bangkok:

Printed by order of the Vajirañāna National Library, 1915.

285 pp.

_____. Journal of An' Embassy: from the Governor-General
of India to the Courts of Siam and Cochin China. 2nd ed.,

London: Samuel Bentley, 1830. Vol. I, 475 pp. illus.

Crosby, Sir Josiah. Siam London: Oxford University Press,

1945. 32 pp.

_____. Siam: The Crossroads London: Hollis and Carter,
Ltd., 1945. 174 pp. illus. maps.

Davis, Donald. Old Penang Singapore: The Straits Times Press

Ltd., 1956. 55 pp. illus.

Emerson, Rupert. Malaysia, A Study of Direct and Indirect Rule.

New York: Macmillan, 1937. 536 pp. maps.

Enriquez, C.M. Malaya An Account of its People, Flora and Fauna
London: Hurst and Blackett, 1927. 303 pp. illus.

Encyclopaedia Britannica. Vol. 14, pp. 710 - 723.

Feltus, George Hays. Samuel Reynolds House, Pioneer Medical
Missionary 1847 - 1876. New York: Fleming H. Revell Co.,
n.d. 256 pp. illus.

Furnivall, J.S. Colonial Policy and Practice New York:
New York University Press, 1956. 368 pp. map.

Ginsburg, Norton S. and Chester F. Roberts Jr., Malaya
Seattle: University of Washington Press, 1958. 533 pp.
maps. tables.

Graham, W.A. Siam 2 Vols., 3rd ed., London: the De La
More Press, 1924. illus. maps.

_____. Kelantan, A State of the Malay Peninsula. Glasgow:
James Macchese and Sons, 1908. 139 pp. illus. maps.

Griswold, A.B. King Mongkut of Siam. New York: the Asia Society,
1961. 60 pp. illus.

Hall, D.G.E. A History of South-East Asia. London: Macmillan
and Co. Ltd., 1955.

- Harrison, Brian. South-East Asia, A Short History. London:
Macmillan and Co. Ltd., 1957. 268 pp. illus. map.
- Hudson, G.F. The Far East in World Politics 2nd ed., London:
Oxford University Press, 1945. 276 pp.
- Hutchinson, E.W. Adventurers in Siam in the Seventeenth Century.
London: The Royal Asiatic Society, 1940. 283 pp. illus. maps.
- King, John Kerry. South East Asia in Perspective. New York:
The Macmillan Co., 1956. 309 pp.
- Kennedy, J. A History of Malaya A.D. 1400 - 1959. New York:
St. Martin's Press, 1962. 311 pp. illus. maps. Charts.
- Latourette, Kenneth Scott. A Short History of the Far East.
Rev. ed., New York: The Macmillan Co., 1954. 730 pp. maps.
- Leyden, John. Tr., Malay Annals. (The Sajahar Malayu) London:
Longman, Hurst, Rus, Orme and Brown, 1821. 361 pp.
- Low, James. Tr., Marong Mahawongsa: The Keddah Annals. Bangkok:
The American Presbyterian Mission Press, 1908. 195 pp.
- Makepeace Walter, Gilbert E. Brook and Roland St. J. Braddell.
One Hundred Years of Singapore. London: John Murray, 1921.
Vol. I, 592 pp. illus.

Maxwell, Sir William George and William Sumner Gibson. editors,
Treaties and Engagements Affecting the Malay States and Borneo.
London: Jas. Truscott and Son Ltd., 1924. 276 pp.

Maxwell, W.G. The Annual Report of the British Adviser to the
Kedah Government for the Year 1327 A.H. (23rd January, 1909 -
12th January 1910) Kuala Lumpur: The Federated Malay States
Government Printing Office, 1910.

Michael, Franz H. and George E. Taylor. The Far East in the
Modern World. New York: Henry Holt and Co., 1956. 724 pp.
maps.

Morgan, W.S. The Story of Malaya. Singapore: Malaya Publishing
House Ltd., 1956. 124 pp. illus. maps.

Moorhead, F.J. A History of Malaya and Her Neighbours. London:
Longmans, Green and Co., 1957. Vol. 1, 245 pp. illus.
maps. chart.

Moore, Joanna. The Land and People of Malaya and Singapore.
London: Adam and Charles Black, 1957. 88 pp. illus. map.

Nathabanja, Luang. Extra-Territoriality in Siam. Bangkok:
Bangkok Daily Mail, 1924. 344 pp.

- Norman, Sir Henry. The People and Politics of the Far East.
London: T. Fisher Unwin Adelphi Terrace, 1907. 608 pp.
illus. maps.
- Nix Mohamed bin Nik Mohd Salleh. "British and Siamese Relations
with Kelantan 1900 - 1910." Unpublished Academic Exercise,
University of Malaya, Singapore, 1960.
- Osborn, Captain Sherard. Quedah. London: Spottiswoode and Co.,
1857. 360 pp. illus. map.
- Panikkar, K.M. Asia and Western Dominance 3rd ed., London:
George Allen and Unwin Ltd., 1955. 530 pp. illus. maps.
- Pratt, Ambrose. Magical Malaya. Melbourne: Robertson and
Mullens Ltd., 1931. 278 pp. illus.
- Pramoj, Seni. M.R., "King Mongkut as a Legislator" In,
Journal of the Siam Society. Vol. XXXVIII, Pt. 1, Jan., 1950.
pp. 32 - 66.
- Rajendram, R.N. Bhupalan. "British Relations with Kedah 1880 -
1909." Unpublished Academic Exercise, University of Malaya,
Singapore, 1955.

Ratanapun, Thamsook. "Kedah-Siam-Britain Relations 1786 - 1909"
 In, Bulletin of the Faculty of Arts. Chulalongkorn University,
 Bangkok, Vol. I, January 3, 1962. pp. 35 - 38.

Records of the Relations between Siam and Foreign Countries in the
 17th Century. Vol. 1, 1607 - 1632, Bangkok: Vajiranana
 . National Library, 1915. 179 pp.

Sadka, Emily. "The State Councils in Perak and Selangore, 1877 -
 1895." In, Papers on Malayan History. Singapore: Department
 of History, University of Malaya, 1962. pp. 89 - 119.

Smith, Samuel J. "Straits Settlements" In, The Siam Repository,
A Summary of Asiatic Intelligence. Bangkok: Smith Place, 1870.
 Vol. 2, No. 1, pp. 2 - 4.

Smyth, Warrington H. Five Years in Siam, from 1891 - 1896.
 London: John Murray, 1898. Vol. 1, 330 pp. illus. maps.

State Papers of the Kingdom of Siam. Compiled by the Siamese
 Legation in Paris, by the order of Prince Prisdang, London:
 William Ridgway, 1886. 242 pp.

Sukhabanij, Kachorn. "Francis Light" In, Papers on Malayan History.
 Singapore: Dept. of History, Univ. of Malaya, 1962. pp. 1 - 9.

Suvani, Pensri. "La Politique Anglaise vis-a-vis Les Relations Franco-Thaies De 1896 - 1904." Memoire présentée à la Sorbonne, 1955.

Swettenham, Sir Frank. British Malaya; An Account of the Origins and Progress of British Influence in Malaya. London: George Allen and Unwin Ltd., 1955.

Syed Mohammed bin Syed Hassan Shahabudin, and M.G. Knowles. "the three Million Dollar Wedding" In, Malaya in History IV, 2 (July, 1958) pp. 10 - 12.

Thompson, Virginia. Thailand: The New Siam. New York: the Macmillan Co., 1941. 865 pp. map.

Thio, Eunice. "British Policy in the Malay Peninsula". Unpublished Doctor's Dissertation, the University of London, 1956.

_____. "A Turning Point in Britain's Malayan Policy." In, The Historical Annual. No. 3, Singapore: University of Malaya Historical Society, 1957. pp. 6 - 17.

_____. "The British Forward Movement, 1880 - 1889." In, Papers on Malayan History. Singapore: Dept. of History, Univ. of Malaya, 1962. pp. 120 - 134.

Vandenbosch, Amry and Richard Butwell. Southeast Asia Among the World Powers. Lexington: University of Kentucky Press, 1958. 360 pp.

Vella, Walter F. Siam under Rama III (1824 - 1851) New York: J.J. Augustin Incorporated Publisher, 1957. 180 pp. illus. maps.

_____. The Impact of the West on Government in Thailand. University of California Press, 1955. Vol. 4, No. 3, pp. 317 - 410.

Wales, H.G. Quaritch. Ancient Siamese Government and Administration. London: Bernard Quaritch Ltd., 1934.

Wilkinson, Richard James. A History of the Peninsula Malays with Chapters on Perak and Selangore. 3rd ed., rev., Singapore: Kelley and Walsh Ltd., 1923. 158 pp.

Williamson, James A. The British Empire and Commonwealth 3rd ed., London: Macmillan and Co. Ltd., 1956. 444 pp. maps.

_____. A Short History of British Expansion. 3rd ed., London: Macmillan and Co., 1950. 367 pp. maps.

Winstedt, Sir R.O. Malaya and its History. 5th ed., London: Hutchinson's University Library, 1958. 162 pp. map.

- Winstedt, Sir R.O.   A History of Malaya   London: Luzac and
Co., 1935.   270 pp.   illus.   charts.
- _____.   Malaya: The Straits Settlements and the Federated
and Unfederated Malay States.   London: Constable and Co., 1923.
283 pp.   illus.   maps.
- _____.   "Notes on the History of Kedah"   In, Journal of
the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society (JMBRAS) XIV, 3
(December, 1936.)   pp. 155 - 190.
- Winstedt, Sir R.O. and R.J. Wilkinson.   A History of Perak.
Singapore, 1934.   180 pp.   illus.   Tables.
- Wood, W.A.R.   A History of Siam.   rev. ed., Bangkok: The Siam
Barnakich Press, 1933.   300 pp.
- Wright, Arnold. editor,   Twentieth Century Impressions of Siam:
its history, people, commerce, industries and resources: with
which is incorporated an abridged ed., of Twentieth Century
Impressions of British Malaya.   London: Lloyd's Publishing Co.,
1908.   302 pp.   285 pp.   illus.
- Wright, Arnold and Thomas H. Reid.   The Malay Peninsula, a record
of British progress in the Middle East.   London: Fisher Unwin,
1912.   360 pp.   illus.

Xuto, Somsakdi. "British Foreign Policy Towards Siam 1890 - 1900."
 Unpublished Ph.D. Thesis, University of London, 1958.

Journals

Penang Gazette and Straits Chronicles. June 24, 1914.

The Singapore Free Press. August 25, 1894.

The Straits Times. August 27, 1894.

_____ May 24, 1909.

_____ May 16, 1957.

The Straits Budget. April 8, 1909.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย